

Jeffrey TYSENS, *Strijdpunt of pasmunt? Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie, 1918-1940*. VUB, 1992, Prom.: E. Witte.

In het historisch onderzoek betreffende de schoolkwestie was de ontwikkeling van tussen beide wereldoorlogen lange tijd tussen de plooiën gevallen. De aandacht ging doorgaans uitsluitend naar de welbekende grote conflictmomenten. Het interbellum werd dan veelal als onbelangrijk afgedaan. Het politiek-sociologisch onderzoek stimuleerde al evenmin tot studie van de bewuste periode. De al te frequente artificiële beperking van dergelijk soort onderzoek tot de naoorlogse periode en de niet zelden zwakke empirische grondslag ervan leidden naar een haast systematische miskennis van de vooroorlogse oorsprong van politieke mechanismen. De laatste jaren zorgde het onderzoek van VUB-historici voor een groeiende aandacht voor de evolutie van de schoolpolitieke ontwikkelingen tijdens het interbellum. Het betreft hier enerzijds de studie van Roel De Groof over de katholieke wereld en anderzijds mijn eigen onderzoek betreffende het amalgaam van verdedigers van het officieel onderwijs, dat ik als levensbeschouwelijk links heb omschreven. Dit laatste onderzoek resulteerde in een doctoraal proefschrift dat ik op 11 maart 1992 verdedigde.

De studie van de specifieke positie van levensbeschouwelijk links ten aanzien van de schoolkwestie ging uit van een dubbel theoretisch kader, om enerzijds de maatschappelijke betekenis van het onderwijs als zodanig te evalueren en anderzijds de plaats ervan binnen de specifieke constellatie van het Belgische politieke bestel te analyseren. Daartoe werd vooreerst op basis van een kritische doorlichting van de onderwijssociologie gekozen voor het gebruik van de historisch-sociologische theorie van Margaret Archer aangaande de ontwikkeling van nationale onderwijssystemen. Dat leidde tot de genuanceerde omschrijving van het Belgisch onderwijs als een in essentie gecentraliseerd nationaal onderwijssysteem. Dat houdt in dat -in tegenstelling tot de gedecentraliseerde systemenveranderingsprocessen quasi uitsluitend worden gedragen door besluitvorming in de politieke sfeer en door hun afhankelijkheid van wetten en besluiten een schoksgewijs patroon vertonen.

De in de genese van de nationale onderwijssystemen voortschrijdende integratie met de politieke sfeer vereiste een restrictie van de mogelijkheden tot onderwijsinrichting door de vroeger kerkelijke monopoliehouder en wel ten voordele van de staat. Deze restrictie ten aanzien van de kerkelijke posities door de overheid is in de Belgische ontwikkeling heel wat zwakker dan bijvoorbeeld in Frankrijk maar blijkt in het beleid van de liberale regeringen tot 1884 toch in zekere mate aanwijsbaar. Het aantreden van de katholieke partij keerde dit mechanisme echter om, dat wil zeggen door de politieke besluitvorming niet alleen aan te wenden ten einde het eigen net steeds openlijker te steunen, maar ook om zeer opmerkelijke, centraal doorgevoerde mechanismen van restrictie toe te passen op het onderwijs van de overheden zelf. Ik heb dit omschreven als *omgekeerde restrictie*. De boutade van Bréal rond de spreekwoordelijke samenzwering van de Belgische staat tegen zijn eigen onderwijs wees op een essentieel element in het katholiek onderwijsbeleid dat de eerste wereldoorlog voorafging en dat tijdens het interbellum onvermijdelijk de inzet van het onderwijsbeleid voor levensbeschouwelijk links moest bepalen.

Deze toepassing van de typologie van Archer wijst op het fundamenteel belang van een analyse van het Belgische politieke systeem. De toegankelijkheid ervan bepaalt immers noodgedwongen de mogelijke evolutie van de nationaal onderwijssysteem. Die toegankelijkheid gaat natuurlijk om meer dan alleen het kiesrecht. Het verzuilde karakter van de Belgische politiek bepaalt immers evenzeer wie in welke mate toegang kan krijgen tot de besluitvorming. De definiëring van de concurrerende zuilen is daarin fundamenteel. Door de specifieke ontwikkeling van de verzuilingstheorie in België, dat wil zeggen door de Nederlandse oorsprong, werden die zuilen geruime tijd op confessionele of levensbeschouwelijke grondslag gedefinieerd. Dat zou impliceren dat er tegenover de katholieke zuil een vrijzinnige zuil zou bestaan waarvan de socialistische en liberale structuren slechts onderdelen zouden zijn. Reeds in 1981 toonde Els Witte op empirische grond de onhoudbaarheid van deze benadering aan. Gaandeweg hebben meer auteurs de levensbeschouwelijke definiëring verlaten ten voordele van een voor comparatief onder-

zoek veel geschikter *ideologische* fundering, waarbij meteen ook veel meer de nadruk kwam te liggen op de noodzakelijke aanwezigheid van een politieke partij om van een zuil te kunnen spreken. Daardoor werd meteen duidelijk dat er helemaal geen vrijzinnige zuil bestond en dat de socialistische en de liberale zuilen autonoom ontwikkelden op basis van een hoofdzakelijk sociaal-economisch gerichte ideologie. Ik wilde echter ook breken met de impliciete stelling van auteurs als een Huyse dat er vòdr 1958 wel zoiets als een vrijzinnig blok zou hebben bestaan. De datum 1958 is van geen enkele betekenis voor de genese van volkomen zelfstandige socialistische en liberale zuilen. Niet de antiklerikale maar wel de sociaal-economische belangenstructuren lagen van bij het begin aan de grondslag van de twee zuilen in kwestie. De afwezigheid van die integrerende vrijzinnigheid was noodzakelijkerwijze van bepalend belang voor de schoolpolitieke profilering van de linkerzijde.

De periode onmiddellijk na de eerste wereldoorlog werd gekenmerkt door een snelle en grondige consolidatie van het wettelijke apparaat dat de katholieke regeringen hadden opgebouwd. In de atmosfeer van de *union sacrée* stemden de liberale en socialistische fracties aan de vooravond van de verkiezingen van 1919 unaniem voor een algehele overname van de loonkost van het vrij onderwijs door de staat. Een weinig later kwam er ook een gunstiger subsidieregime in voege voor het technisch onderwijs. Socialisten en liberalen eisten dat het ministerie van Wetenschappen en Kunsten - waaronder het algemeen vormend onderwijs ressorteerde- steeds zou worden toegewezen aan een niet-katholieke minister, maar de katholieke partij aanvaardde deze exclusieve slechts omdat zij haar verworvenheden kon beveiligen door een algeheel status quo in de schoolpolitieke besluitvorming als obligaaf onderdeel in de regeringsverklaringen te schrijven. Om dit status quo te handhaven werd het parlementaire initiatiefrecht genuilkorfd ten voordele van de regering. Binnen de uitvoerende macht werd de bewuste minister onderworpen aan een efficiënte controle door de premier en enkele superministers. De globale machtsverschuiving van parlement naar regering en binnen de regering naar een categorie van topministers bleek bijgevolg ook zeer efficiënt in de schoolpolitieke conflictbe-

heesing. Aldus kon het subsidiestelsel diep doordringen in de politieke mores en bleven bovendien de restrictieve mechanismen die het officieel onderwijs is zijn expansie remden ongewijzigd.

Waarom aanvaardden de socialistische en liberale partijelites deze voor het officieel onderwijs weinig voordelige pacificatie? Het is duidelijk dat de specifieke constellatie van de zuilvorming aan de linkerzijde, waarover ik het eerder heb gehad, hierin een essentieel verklarend element vormt. In tegenstelling tot de katholieke zuil, was de respectieve integratie hier niet gebeurd rond een klassenoverschrijdende confessionele factor maar wel rond een socialistische, respectievelijk liberale ideologie, welke duidelijke naar welbepaalde klassebelangen verwees. Het primaat van deze sociaal-economische belangen woog zowel in de liberale als de socialistische familie door en drukte finaal de antiklerikale tendensen terzijde.

Beide elites opteerden steeds voor coalities met de sociaal heterogene katholieke partij, waarbij men zich dan vooral trachtte te richten tot die "*standen*", welke het nauwst aansloten bij hun respectieve doelstellingen. De daarop gerichte strategie van levensbeschouwelijke matiging kende zowel bij de liberalen als bij de socialisten twee luiken. Enerzijds werd er gepoogd om organisatorisch of electoraal te recrutereren in de katholiek gebleven delen van die sociale lagen, waarin traditioneel werd gerecruteerd door beide partijen. Anderzijds werd er zoals vermeld aansluiting gezocht bij de analoge standen binnen de katholieke partij: in de praktijk kwam dat enkel neer op coalitievorming, maar gedurende de gehele periode werd er gedebatteerd over de mogelijkheden tot politieke *hergroepering* op een gedeconfessionaliseerde, uitsluitend sociaal-economische grondslag. De hergroeperingsgedachte was vooral sterk in de periode van de regering Poulet-Vandervelde en in de tweede helft van de jaren '30. Dit proces van schoolpolitieke matiging verliep echter geenszins als een automatisme. Zowel in de socialistische als in de liberale familie werd de pragmatische elite geconfronteerd met weerwerk van delen van de achterban, die aanhoudend gesteund werden door de diverse vrijzinnige verenigingen. De levensbeschouwelijke compromisgezindheid kon dus alleen het product zijn van de discipline-

ring van een soms roerige aanhang. Hoe is dat nu concreet verlopen bij de bestudeerde politieke actoren?

Aan socialistische zijde was de afzwakking van het oude anti-klerikalisme al langer aan het rijpen. Vanaf de jaren 1890 drong de Erfurt-doctrine met de slagzin *godsdienst is privaatzaak* steeds meer naar voor. Uit hoofde daarvan lokte de BWP-top in 1913 een breuk uit met de traditioneel bevriende vrijdenkersbonden. Na de eerste wereldoorlog werd deze matiging nog verder doorgevoerd, vooral dan in de onderwijspolitiek. Vooraanstaande socialisten als Destrée en Huysmans ontpopten zich als de grote verdedigers van een nieuw schoolbestand op basis van de subsidiëring van het confessioneel onderwijs. Zij kregen daarvoor de steun van het grootste deel van de socialistische elite, Vandervelde voorop, ten einde een duurzame alliantie met de christen-democratie te kunnen bewerkstelligen. Deze strategie was hoofdzakelijk op het katholieke Vlaanderen gericht, ten einde de minoritaire socialisten aldaar uit hun relatieve politieke isolement te kunnen halen. Een aantal kleinere Waalse federaties steunden deze lijn vrij consequent, maar in Brussel en in de sterke federaties van de Waalse industriebekkens broedde van bij het begin verzet. De congresmeerderheid voor de gematigde lijn was dus geenszins verzekerd.

Na de teleurstellende mislukking van het democratische regeringsexperiment Pouillet-Vandervelde sloeg de stemming in de BWP om en begon de antiklerikale oppositie binnen de partij steeds meer veld te winnen. Zij werd daarin trouwens gesteund door verscheidene organisaties van de socialistische zuil, voornamelijk vanuit de syndicale wereld, waar men zich voornamelijk door het katholiek technisch onderwijs bedreigd voelden in de recrutering. De geleidelijke radicalisering van de partijlijn resulteerde in de congres-resolutie van november 1931, die zich onomwonden tegen elke subsidie voor het katholiek onderwijs keerde. Deze verscherping van het partijstandpunt had ongetwijfeld gevolgen op de gemeentelijke politiek van de BWP, maar bracht op nationaal vlak veeleer een impasse teweeg. De planistische heroriëntatie van 1933 leverde slechts een tijdelijke oplossing. Het *en veilleuse* plaatsnemen van het onderwijsprogramma in functie van een nieuwe toenadering tot de

katholieke wereld leidde op termijn enkel tot dubbelzinnigheid. De crisis in de partij aan de vooravond van de tweede wereldoorlog maakte dat er in onderwijsmateries eigenlijk geen noemenswaardige partijlijn meer bestond.

In het liberale kamp leidde de compromispolitiek evenzeer tot interne tegenstellingen. De behoudsgezinde, doctrinaire liberalen streefden op hun beurt immers naar een min of meer duurzame samenwerking met de conservatieve katholieken. Het aldus nagestreefde profiel als *parti de l'ordre* noodzaakte eveneens een matiging van het traditionele antiklerikalisme. Dat stuitte op het verzet van de weliswaar minoritaire, maar niettemin rumoerige en in een aantal grote steden zeker niet te onderschatten radicale partijleugel. Die hield stug vast aan de oude vijandigheid tegenover de subsidiëring van het katholiek onderwijs. Voornamelijk aan het einde van de jaren '20 wisten de radicalen een relatieve verharding van het partijstandpunt te verkrijgen. Die zou echter nooit zover gaan als bij de socialisten. De liberale congresresolutie van 1932 klonk dan wel vrij radicaal maar in werkelijkheid was het een storm in een glas water. De relatieve succesjes van de radicalen in die periode lijken mij eerder -maar dat is slechts een voorzichtige hypothese- een gevolg van taalpolitieke frustraties van Franstalige liberalen, die er aldus een wel te verstane boodschap mee gaven aan de Vlaamsgezinden onder de katholieke coalitiepartners. Het principe *vrijheid van de huisvader* speelde immers zowel op taal- als schoolpolitiek vlak. De Vlaams-katholieke druk om in Vlaanderen de vrijheid van de huisvader op linguïstiek vlak te beperken, leidde haast noodgedwongen naar een verminderde bereidheid van de Franstalige liberalen om toe te geven inzake het andere luik van die bewuste vrijheid waar precies de katholieken vragende partij waren. Ingrijpende schoolpolitieke gevolgen had dit echter niet: meermaals mocht blijken dat het radicale verbalisme geenszins tot wijzigingen leidde in de politieke praktijk van de partijelite.

Men kan begrijpen dat het in deze constellatie voor de diverse vrijzinnige organisaties roeien tegen de stroom was. Hun gewicht was klaarblijkelijk te klein om ernstig op de oriëntaties van de twee politieke families te wegen. Indien zij dat tenminste al wilden. Zo

was de vrijmetselarij zeker niet de duistere drijvende kracht achter de antiklerikale oppositie. Ondanks herhaalde pogingen van enkele Brusselse maçons, bleek het *Grootoosten van België*, als voornaamste obediëntie, niet bereid om politiek tussen te komen, ook niet op het zo belangrijk geachte terrein van de schoolkwestie. De obediëntie zou er waarschijnlijk ook niet al te veel resultaat mee hebben geboekt. De vrijdenkersbonden bijvoorbeeld schuwden de politieke actie niet, maar hun pogingen om een breed antiklerikaal front te vormen tegen de subsidiëring faalden. De enige vrijzinnige drukkingsgroep die nog wat impact had, was de *Ligue de l'Enseignement*. Deze had een aantal spreekbuizen op de politieke scène en vormde een niet te onderschatten kracht achter de antiklerikalen in beide partijen. Doch ook haar pragmatische pogingen om meer socialistisch-liberale samenwerking op onderwijsvlak te organiseren hadden niet veel succes. De vrij exclusieve nadruk die de *Ligue* op de toelagenproblematiek legde, was zeker niet van aard om die impact te vergroten.

Dat zou enigszins veranderen door een aantal programmatische herschikkingen in de loop van de jaren '30. Die waren niet het werk van de sterk Franstalige *Ligue*, maar wel van de beweging der *Vrienden van het Officieel Onderwijs*, die in Vlaanderen, vooral dan in West-Vlaanderen, vanaf 1932 snel groeide en die in 1939 zou worden gestructureerd in het *Algemeen Verbond ter Bevordering van het Officieel Onderwijs*. Voor deze Vlaamse vrijzinnigen was de subsidiekwestie, die vanaf 1919 het gehele onderwijsbeleid blokkeerde, slechts op langere termijn van belang en kwam het erop aan op korte termijn te streven naar de expansie van het officieel onderwijs in die streken waar het ontbrak. De *Ligue* nam deze praktische heroriëntatie over en ook binnen de partijen kreeg deze nieuwe invalshoek aandacht. Vooral bij een aantal gematigde Vlaamse liberalen als Vanderpoorten was dat manifest. Dat laatste was van aanzienlijk belang in de toepassing van conflictbeheersende mechanismen op schoolpolitiek vlak in de tweede helft van de jaren '30. Er werd nu immers een opening gecreëerd voor een dynamischer schoolbeleid, dat het versleten status quo kon overstijgen en aan de onvermijdelijke nieuwe problemen kon tegemoet komen. Men had

nu immers de mogelijkheid om iets geven aan alle partijen, zonder noodzakelijkerwijze de andere wat te ontnemen: de exclusieve benadering vanuit het netelige subsidiedossier had zoiets onmogelijk gemaakt.

De schoolpolitieke pacificatiepolitiek van het interbellum kon aldus een tweede fase ingaan. Dezelfde conflictreducerende technieken, die voor de handhaving van het status quo werden gehanteerd, bleken nu ook bruikbaar voor de kanalisering van besluitvorming. Die kende in het voorjaar van 1937 een bijzonder interessante wending. Zo werd het wetsvoorstel Marck betreffende de pensioenen van de vrije onderwijzers geconfronteerd met twee door de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* geïnspireerde wetsvoorstellen, die er ter compensatie op gericht waren komaf te maken met een aantal mechanismen van omgekeerde restrictie in het officieel lager- en middelbaar onderwijs. Het gaat meer precies om het wetsvoorstel Missiaen rond de oprichting van gemeentescholen waar deze afwezig waren en vervolgens om het wetsvoorstel Vanderpoorten inzake de gebouwen van het rijksmiddelbaar onderwijs. De *deal* van 1937 rond deze drie wetsvoorstellen was zowat het eerste volwaardige ruilproces op schoolpolitiek vlak. De compromisvorming gebeurde immers op grond van driepartijenoverleg, niet binnen de geëigende instellingen maar in een specifiek daartoe geactiveerde schoolcommissie. Dit vormde een nieuw forum voor het gebruik van typische technieken van de pacificatiedemocratie, zoals de besloten onderhandeling, het depolitiseren van dossiers, de *package deal*, het uitschakelen van het meerderheidsbeginsel, de beslissing bij consensus en dergelijke. Ongetwijfeld was dit alles nog embryonair en behept met allerhande kinderziektes, maar toch doet dit compromisproces in beginsel al vrij modern aan, zeker wanneer het wordt vergeleken met de formeel vastgelegde technieken van conflictbeheersing die vanaf 1958 in onderwijsmateries werden gebruikt. Het schoolpact, dat tot dusver steevast de lucht in werd geprezen als een eerste groots model van schoolpolitieke compromisvorming in de Belgische pacificatiedemocratie, bracht dus eigenlijk weinig nieuws aan. Het compromis van 1937 liep er immers zowel instrumenteel als inhoudelijk op vooruit.

De processen, die we tijdens het interbellum aantreffen, werpen daarom een heel ander licht op de ontwikkeling van de onderwijspolitiek na 1945. Door de wetgeving van 1937 werden er zeker een aantal nieuwe problemen gecreëerd rond de concurrentie tussen de netten, vooral dan rond het middelbaar onderwijs, maar niets wijst erop dat ook die conflicten niet als zodanig konden worden opgelost met de technieken waarmee in 1937 werd geëxperimenteerd. Er werd na 1945 inderdaad meermaals gepoogd om de conflictgeladen dossiers zoveel mogelijk door besloten commissies op te lossen. De daartoe noodzakelijk te hanteren beginselen van evenredigheid, consensus en dergelijke kwamen echter snel haaks te staan op de absolute meerderheid die de C.V.P. in 1950 behaalde. De polarisering door de koningskwestie en de daarop volgende links-rechts conflicten rond het onderwijs in de jaren '50 waren ongetwijfeld van groot belang bij de verdere evolutie naar pacificatie van het schoolconflict, maar zij dienen vanuit een nieuw en veel genuanceerder perspectief te worden beschouwd. Zij geven de indruk veeleer een vertragend effect te hebben gehad op de institutionalisering van de mechanismen van conflictbeheersing op schoolpolitiek vlak, eerder dan er de oorzaak van te vormen, zoals meestal wordt aangenomen. De schooloorlog van de jaren '50 lijkt vanuit een aldus verbreed perspectief vooral een twist rond de concrete invulling van een compromis dat in zijn wezenlijke termen reeds *grosso modo* bekend was. Men mag hopen dat deze uitdagende vraagstelling door verder historisch onderzoek zou worden getoetst.